

# ฟอนผู้ไทยในจังหวัดกาฬสินธุ์

## Fon Phuthai in Kalasin

กิตติยา ทาธิสา\*

### บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบการทำฟอนผู้ไทย ประกอบด้วยทำฟอน ดนตรี การแต่งกาย 2) โครงสร้าง ทำฟอนผู้ไทยบ้านโพน บ้านโคกโก่ง บ้านโพนสว่าง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการแสดงและดนตรีพื้นบ้านอีสาน ผู้ทรงคุณวุฒิ บุคลากร วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ จำนวน 9 คน รวมทั้งการจัดสนทนากลุ่มย่อยโดยผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อยืนยันข้อมูลความถูกต้องของข้อมูลและองค์ความรู้ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา และนำเสนอแบบพรรณนาโวหาร

ผลการวิจัยพบว่า 1) ประวัติความเป็นมาของ ฟอนผู้ไทยในจังหวัดกาฬสินธุ์มีรากเหง้าเกิดขึ้นจาก พิธีกรรมและความเชื่อของชาวผู้ไทยในการประกอบพิธี เหย้าซึ่งได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ฟอนผู้ไทย บ้านโพนเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2521 ในการรับเสด็จสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ฟอนผู้ไทย บ้านโคกโก่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษเดิม เป็นการฟอนประกอบการลำทำนองผู้ไทย ฟอนผู้ไทย บ้านโพนสว่างเกิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มอนุรักษ์ วัฒนธรรมบ้านโพนสว่าง เมื่อปี พ.ศ.2534 ปัจจุบัน

ยังคงอนุรักษ์ทำฟอนแบบดั้งเดิมไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ ของชาวผู้ไทยในจังหวัดกาฬสินธุ์ องค์ประกอบของ ฟอนผู้ไทยทั้งสามหมู่บ้านพบว่าทำฟอนผู้ไทย บ้านโพนมีกระบวนการทำฟอนจำนวน 7 ท่า ได้แก่ ท่าเดิน ฟอนผู้ไทย ท่าฟอนช้าง ท่ายิง ท่าม้วนหาง ท่าวงเดือน ท่าฟอนเฉียง ท่าลง ฟอนผู้ไทยบ้านโคกโก่งมีกระบวนการ ทำฟอนจำนวน 9 ท่า คือ ท่าไหว้ ท่าวงเดือน ท่าเดิน ท่าฟอนช้าง ท่าจีบ ท่าเตะ ท่าลง ท่าก้มหงาย ท่าไหว้ ฟอนผู้ไทยบ้านโพนสว่างมีกระบวนการทำฟอนจำนวน 10 ท่า คือ ท่าลีลาสาวผู้ไทย ท่าบังแต่นสุริยา ท่าสาวผู้ไทย เยี่ยมหาผู้บ่าว ท่าสาวผู้ไทยงามสง่า ท่ากรีดกรายร้ายรำ ท่าผูกลำแพน ท่าสาวผู้ไทยลงเล่นน้ำ ท่ารอบช่วงเข็นฝ้าย เครื่องดนตรีประกอบไปด้วย กลองตุ้ม กลองหาง แคน ปี่ และฉาบลายเพลงที่ใช้ประกอบคือลายผู้ไทยและมีการ ร้องประกอบการฟอนคือลำผู้ไทยโดยใช้กลอนพญา แต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองของท้องถิ่น 2) โครงสร้าง ทำฟอนผู้ไทยบ้านโพน บ้านโคกโก่ง บ้านโพนสว่าง วิเคราะห์ได้ 4 ประเภท ดังนี้ 1) ท่าที่เลียนแบบวิถีชีวิต และอาชีพกิริยาของคน 2) ท่าที่เลียนแบบอาชีพกิริยา ของสัตว์ 3) ท่าที่มาจากพิธีกรรม 4) ท่าที่เลียนแบบ ธรรมชาติ

**คำสำคัญ:** ฟอน ผู้ไทย กาฬสินธุ์

\* หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

## Abstract

The purposes of this research were to study: 1) Fon Phuthai history and configuration that consisted with posture, music, clothes, and presentation style. 2) analyze the pattern of Ban Phon, Ban Kok Kong, and Ban Phon Sawang's postures. The research methodology were collecting information from the related documents and researches, field survey method, local music and dance expert and professional's interview, personnel of Kalasin College of Dramatic Arts, and focus group discussion for correcting the knowledges and information.

The findings revealed that 1) Fon Phuthai in Kalasin was born from the belief and rite of Phuthai people in Yao worship that inherited from the forefather. Fon Phuthai Ban Phon was occurred in 1978 on Her Majesty Queen Sirikit's Welcoming. Fon Phuthai Ban Khok Kong was inherited from Phuthai tempo's ancestors. Fon Phuthai Ban Phon Sawang was aggregated of Ban Phon Sawang Cultural Conservation Group in 1991. Today, it remains a conservative postures traditional dance for the identity of Phuthai in Kalasin. Fon Phuthai Ban Phon had 7 dance postures: 1) Tha Dern Phuthai 2) Tha Fon Khang 3) Tha Ying 4) Tha Muan Hang 5) Tha Wong Doern 6) Tha Fon Chiang and 7) Tha Long. Fon Phuthai Ban Khok Kong had 9 dance postures: 1) Tha Wai 2) Tha Wong Doern 3) Tha Dern 4) Tha Fon Khang 5) Tha Cheep 6) Tha Te 7) Tha Long 8) Tha Kom Ngai and 8) Tha Wai. Fon Phuthai Ban Phon Sawang had dance postures: 1) Tha Leela Sao Phuthai 2) Tha Bang Dad Suriya 3) Tha Sao Phuthai Yiam

Ha Phu Bao 4) Tha Sao Phuthai Ngam Sa Nga 5) Tha Kreed Krai Rai Ram 6) Tha Yoong Ram Pan 7) Tha Sao Phuthai Long Len Nam 8) Tha Sao Phithai Wit Nam and 9) Tha Rob Kuang Ken Fai. 10) Tha Sao Phuthai Chom Dogmai. Phuthai Pha Ya lyrics and music were the pattern music dances. dress with natives group of 2) structure harbour localities dances person Thai method of snaring a wild elephant house , mound house raises the price , method of snaring a wild elephant The Secretariat of the Senate house , analyse get 4 a kind , as follows 1) the harbour that copy the way of life and the behavior of 2) harbour persons that copy the behavior of 3) honor source harbour from 4) harbour ceremonials that copy the nature ,

**Keywords:** Fon, Phuthai, kalasin

## บทนำ

ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ตั้งอยู่บนแอ่งโคราชและแอ่งสกลนคร มีแม่น้ำโขงกั้นเขตแดนตอนเหนือและตะวันออกของภาค ทางด้านใต้จรดชายแดนกัมพูชา ทางด้านตะวันตกมีเทือกเขาเพชรบูรณ์ และเทือกเขาตองพญาเย็นเป็นแนวกั้นแยกจากภาคเหนือและภาคกลาง อีสาน ยังเป็นดินแดนแห่งอารยธรรมอันหลากหลาย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภูมิภาคที่มีศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง โครงสร้างวัฒนธรรมอีสานตอนกลางและอีสานเหนือ มีลักษณะคล้ายคลึงกับอาณาจักรล้านช้าง (ลาว) ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง อันเนื่องด้วยความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดและความผูกพันสายเครือญาติ มาตั้งแต่ครั้งอดีตจึงทำให้ได้รับการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมจากล้านช้างโดยตรง ครั้งต่อมาเมื่อมีการอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในภาคอีสานอย่างจริงจัง ซึ่งเริ่มในช่วง

พุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นมา ภายหลังจากการอพยพเข้ามายังดินแดน ที่เรียกว่าภาคอีสาน (กลุ่มชาติพันธุ์ลาว) ถือได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใหญ่ โดยตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยทั่วไป มีวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมล้านช้าง (ลาว) มีแนวปฏิบัติและรักษาขนบธรรมเนียมอย่างเคร่งครัดที่รู้จักกันดี คือ ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติและมีความเชื่อว่าถ้าได้ปฏิบัติตามจะทำให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองและอยู่เย็นเป็นสุข ส่วนผู้ไทยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมรองลงมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เมื่ออพยพเข้ามาแล้วได้ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก แถบพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร นครพนม สกลนคร และกาฬสินธุ์ ซึ่งมีศิลปวัฒนธรรมทั้งที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมและผสมผสานกับวัฒนธรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวจนเกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ ในเขตพื้นที่ ซึ่งเป็นจังหวัดกาฬสินธุ์ ในปัจจุบัน ได้อาศัยอยู่ในอำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอกมลาไสย อำเภอสหัสขันธ์ และอำเภอกุฉินารายณ์ (ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2530)

ด้วยลักษณะที่ชาวผู้ไทยบ้านโนนอำเภอกมลาไสย ชาวผู้ไทยบ้านโคกโก่ง อำเภอกุฉินารายณ์ และชาวผู้ไทยบ้านโนนสว่าง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นชุมชนชาวผู้ไทย ที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม จึงสามารถรักษาวัฒนธรรมและประเพณีไว้ได้เป็นอย่างดี วัฒนธรรมการต้อนรับแขกบ้าน แขกเมือง การบรรเลงดนตรีประกอบการฟ้อนผู้ไทย เป็นมนต์เสน่ห์ที่ทำให้ผู้มาเยือนประทับใจในความสวยงาม และประทับใจในการต้อนรับที่อบอุ่นเป็นกันเอง นอกจากนี้การฟ้อนผู้ไทย ยังเป็นการฟ้อนในประเพณีต่าง ๆ ของชาวผู้ไทย ชาวผู้ไทย จึงถือได้ว่าเป็นอีกกลุ่มชนหนึ่งที่ยังคงรักษาจารีตประเพณีชาวผู้ไทยไว้อย่างเข้มแข็ง

จากความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยในฐานะบุคลากรทางการศึกษา เห็นว่าการฟ้อนผู้ไทยนอกจากจะเป็นวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงความเป็นชาติ ยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวผู้ไทยในท้องถิ่น รวมทั้งลักษณะของสังคมไทยที่มีความแตกต่างกัน

ก่อให้เกิดการแสดงออกทั้งงดงามมีคุณค่า ในปัจจุบันการฟ้อนผู้ไทย เริ่มมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษา อนุรักษ์ท่าฟ้อนดั้งเดิมของชาวผู้ไทยบ้านโนน อำเภอกมลาไสย ชาวผู้ไทยบ้านโคกโก่ง อำเภอกุฉินารายณ์ และชาวผู้ไทยบ้านโนนสว่าง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

## วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบการฟ้อนผู้ไทย ประกอบด้วย ท่าฟ้อนดนตรีและการแต่งกาย
2. ศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างท่าฟ้อนผู้ไทยบ้านโนน บ้านโคกโก่ง และ บ้านโนนสว่าง

## วิธีดำเนินการวิจัย

แบบของการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงวิเคราะห์ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรได้แก่ ประชากรชาวบ้าน ในเขตบ้านโนน บ้านโคกโก่ง บ้านโนนสว่าง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ บุคลากรวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ จำนวน 9 คน กลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 12 คน การเลือกผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ได้ใช้วิธีการคัดเลือกโดยการพิจารณาตามคุณสมบัติ ดังนี้คือ 1) มีประสบการณ์ด้านการสอนศิลปะการแสดงหรือดนตรีพื้นบ้านอีสาน 2) มีประสบการณ์ด้านการแสดงศิลปการแสดงและดนตรีพื้นบ้านอีสาน ไม่น้อยกว่า 10 ปี

1. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล  
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ มี 2 ชุด ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์ 2) ประเด็นการสนทนากลุ่ม

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล  
การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้จำแนกตามระเบียบวิธีวิจัย ตามขั้นตอนดังนี้

- 2.1 ศึกษาประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบของฟ้อนผู้ไทย การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในส่วนนี้ใช้วิธีการศึกษาจากรวบรวมข้อมูลจาก เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ห้องสมุดวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์
2. ห้องสมุดวิทยบริการมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
3. หอสมุดแห่งชาติ

4. ศูนย์รักศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการแสดงพื้นบ้านอีสาน ผู้ทรงคุณวุฒิ บุคลากรวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ คุณสมบัติต้องเป็นผู้มีความรู้ทางด้านศิลปการแสดงหรือดนตรีพื้นบ้านอีสาน ได้ผู้ให้สัมภาษณ์จำนวน 9 คน ดังนี้

1. นางพรสวรรค์ พรดอนก่อ รองผู้อำนวยการฝ่ายศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์
2. นายเม้ง ศรีศิริรินทร์ ปราชญ์ชาวบ้านในด้านการฟ้อนบ้านโพน อำเภอดงหลวง จังหวัดกาฬสินธุ์
3. นางวาสนา ศรีล้อม ปราชญ์ชาวบ้านในด้านการฟ้อนบ้านโพนสว่าง อำเภอนาคู จังหวัดกาฬสินธุ์
4. นายศรีเทือก ไตรยวงศ์ ปราชญ์ชาวบ้านโคกโก่ง อำเภอนาคู จังหวัดกาฬสินธุ์
5. นายเรืองชัย นากลาง ครูชำนาญการพิเศษ กลุ่มสาระนาฏศิลป์ไทยชนบท วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์
6. นางศิริวรรณ แก้วเพ็ญกร ครูชำนาญการ ครูกลุ่มสาระศิลปไทย วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์
7. ว่าที่ร้อยตรี ดร.ชัยนาถ มาเพชร ครูชำนาญการครูกลุ่มสาระศิลป์พื้นบ้าน วิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ด
8. นายชินดนันต์ ไชยสิทธิ์ ครูผู้ช่วย หัวหน้ากลุ่มสาระดนตรีพื้นบ้านวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์
9. นายอนุสรณ์ วรรณะ ครูผู้ช่วยกลุ่มสาระดนตรีพื้นบ้าน วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์

ผลจากการสัมภาษณ์นำไปสู่การวิเคราะห์โครงสร้างท่าฟ้อนผู้ไทยบ้านโพน บ้านโคกโก่ง บ้านโพน

สว่าง จังหวัดกาฬสินธุ์

## 2.2 ศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างท่าฟ้อนผู้ไทย

บ้านโพน บ้านโคกโก่ง บ้านโพนสว่าง การเก็บรวบรวมข้อมูลในส่วนนี้ได้จากการจัดสัมมนา กลุ่ม โดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิและบุคลากรวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างท่าฟ้อนผู้ไทยบ้านโพน บ้านโคกโก่ง บ้านโพนสว่าง จังหวัดกาฬสินธุ์

## 3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา โดยการรวบรวมจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มย่อยและนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์

## สรุปผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบของฟ้อนผู้ไทยในจังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า

### 1.1 ฟ้อนผู้ไทยบ้านโพน

1) ประวัติฟ้อนผู้ไทยบ้านโพนมีประวัติความเป็นมาจากการที่ชาวบ้านนำผ้าที่ทำขึ้นไปทูลเกล้าถวายที่พระราชวังไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ นอกจากผ้าที่จะนำทูลเกล้าถวายแล้ว ควรจะมีการแสดงหน้าที่ประทับด้วย จึงตกลงกันว่าจะจัดฟ้อนผู้ไทยไปถวายให้ทรงทอดพระเนตร ในปี พ.ศ. 2521

2) ท่าฟ้อนผู้ไทยบ้านโพน ท่าฟ้อนซึ่งมีทั้งหมด 7 ท่า ประกอบไปด้วย เดินผู้ไทย ท่าฟ้อนข้างซ้าย ท่าม้วนหลัง ท่าวงเดือน ท่าฟ้อนข้างและท่าลง

3) การแต่งกายประกอบการฟ้อนผู้ไทย ชาวบ้านโพน เครื่องแต่งกาย แต่งกายเป็นชุดพื้นบ้าน ชาวผู้ไทยคือสวมเสื้อแขนกระบอกสีดำหรือสีน้ำเงิน ขลิบคอเสื้อด้านหน้าด้วยผ้าขิดและผ้าสีชาติดกระดุมเงินหรือกระดุมสีบริเวณสาบเสื้อด้านหน้า ผ้าถุงมัดหมี่ ผู้ไทยมีเชือก หรือภาษาผู้ไทยเรียกว่า “ต้นตื้นแซ่ว” ท่มผ้าสไบแพรวาสีแดงทอลวดลาย เครื่องประดับมีเพียง ต่างหูเท่านั้นหรือที่เรียกว่า “ชะจอนหู” เครื่องประดับศีรษะเรียกว่า ผ้าแพรฝอยหรือผ้าแพรมน

4) ดนตรีที่ใช้ประกอบการฟ้อนผู้ไทย บ้านโพน ดนตรีที่ใช้ประกอบการฟ้อนผู้ไทยแบบดั้งเดิม นั้นมีเพียงเครื่องดนตรี 2 ชิ้นก็คือ กลองและแคนและ ภายหลังได้เพิ่มปี่ผู้ไทยเครื่องประกอบจังหวะ จึงและ ฉาบและในการฟ้อนผู้ไทยบ้านโพนนั้นมีการร้องประกอบการ ฟ้อนโดยนำคำร้องมาจากกลอนฉญาในการเกี่ยว พาราสีของหนุ่มสาว

## 1.2 ฟ้อนผู้ไทยบ้านโคกโก่ง

1) ประวัติความเป็นมาการฟ้อนผู้ไทย บ้านโคกโก่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ฝ่ายหญิง จะเป็นผู้อ่านทำฟ้อนได้รับการถ่ายทอดมาจากนางอินตา ชัยฤทธิ์ อายุ 86 ปี เมื่อปี พ.ศ.2548 นางสาวอรรณา อายุ 84 ปี เมื่อปี พ.ศ.2548 และจากคำบอกเล่าจากผู้รู้ อีกหลายท่าน ปัจจุบันมีทำฟ้อนจำนวน 9 ทำ ฝ่ายชาย เป็นผู้บรรเลงดนตรี การแสดงฟ้อนภูไทบ้านโคกโก่ง ส่วนใหญ่แสดงในงานบุญหรืองานรื่นเริงประจำปีของ หมู่บ้าน

2) ทำฟ้อนผู้ไทยบ้านโคกโก่ง มีกระบวนการ ทำฟ้อนจำนวน 9 ทำ คือ ทำหัว ทำวงเดือน ทำเดิน ทำฟ้อนข้าง ทำจีบ ทำเตะ ทำลง ทำก้มหงายและทำไหว้

3) การแต่งกายประกอบการฟ้อนผู้ไทย ชาวบ้านโคกโก่ง ลักษณะเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการฟ้อน จะนุ่งซิ่น ซึ่งผ้าซิ่นที่ผู้หญิงภูไทใส่นั้นจะเป็นผ้าซิ่น ที่เรียกว่า “หมี่ตีนต่อ” โดยการทอหมี่ การทอผ้าซิ่น หมี่ตีนต่อนั้นเป็นผืนเดียวกับผ้าผืน เช่น ตีนต่อขนาดเล็ก กว้าง 4 ถึง 5 นิ้ว ที่เรียกว่า “ตีนเตี๊ยะ” และสวมเสื้อ ตัดด้วยผ้าพื้นเมืองสีดำ หม้อม้าสไบขัดทอด้วยผ้าฝ้าย

4) ดนตรีที่ใช้ประกอบการฟ้อนผู้ไทย บ้านโคกโก่ง ประกอบไปด้วย พิณ ซอบังไม๊ไฟ ปี่ แคน บรรเลงประกอบการขับลำในทำนองลำผู้ไทยที่มีจังหวะ ซ้ำนุ่นนวลไพเราะ

## 1.3 ฟ้อนผู้ไทยบ้านโพนสว่าง

1) ประวัติความเป็นมาฟ้อนผู้ไทยบ้าน โพนสว่าง เป็นการแสดงของกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรม โพนสว่าง เดิมจะฟ้อนประกอบการขับลำผู้ไทยเกี่ยวพาราสี

ของหนุ่มสาวชาวผู้ไทย และจะแสดงประกอบการลงช่วง เช้นฝ่ายโดยผู้ฟ้อนเป็นหญิงล้วน ประดิษฐ์ท่ารำโดย นางวาสนา ศรีล้อม ทำฟ้อนมีทั้งหมด 10 ทำ ประกอบ ไปด้วย ทำลีลาสาวผู้ไทย ทำบังแดนสุริยา ทำสาวผู้ไทย เยี่ยมหาผู้บ่าว ทำสาวผู้ไทยงามสง่า ทำกริดกรายร้ายรำ ทำยูงรำแพน ทำสาวผู้ไทยลงเล่นน้ำ ทำสาวผู้ไทยหวัดน้ำ ทำสาวผู้ไทยชมดอกไม้ ทำรอบช่วง แต่งกายด้วยชุด ผู้ไทยเสื้อแขนยาวสีดำ นุ่งผ้าซิ่นไหมมัดหมี่ตา หม่มผ้า สไบด้วยผ้าทอมือ ลายขีดสลับลายแพรวเครื่องดนตรี ที่ใช้ประกอบการฟ้อนผู้ไทยได้แก่ กลองหาง แคน ปี่ พิณ จึง ฉาบ กลองตุ้ม ในปัจจุบันนี้ไม่ได้ทำการแสดง แล้วเนื่องจาก นายเฉลียว สกุลโพน ได้เสียชีวิตลง ทำให้สมาชิกในวงแยกย้ายกันประกอบอาชีพอื่นกันหมด จะแสดงเฉพาะการต้อนรับแขกผู้มาเยือนและให้ความรู้ แก่สถาบันการศึกษาที่สนใจและอนุรักษ์ไว้

2) ทำฟ้อนผู้ไทยบ้านโพนสว่าง ทำฟ้อน มีทั้งหมด 10 ทำ ประกอบไปด้วย ทำลีลาสาวผู้ไทย ทำบังแดนสุริยา ทำสาวผู้ไทยเยี่ยมหาผู้บ่าว ทำสาวผู้ไทย งามสง่า ทำกริดกรายร้ายรำ ทำยูงรำแพน ทำสาวผู้ไทย ลงเล่นน้ำ ทำสาวผู้ไทยหวัดน้ำ ทำสาวผู้ไทยชมดอกไม้ ทำรอบช่วง

3) การแต่งกายประกอบการฟ้อนผู้ไทย ชาวบ้านโพนสว่าง แต่งกายด้วยชุดผู้ไทยเสื้อแขนยาว สีดำตกแต่งด้วยกระดุมหรือเหรียญสตางค์สกุลต่าง ๆ นุ่งผ้าซิ่นไหมมัดหมี่ตา หม่มผ้าสไบด้วยผ้าทอมือ

4) ดนตรีที่ใช้ประกอบการฟ้อนผู้ไทย บ้านโพนสว่าง เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการฟ้อน ผู้ไทย ได้แก่ กลองหาง แคน ปี่ พิณ จึง ฉาบ กลองตุ้ม บรรเลงประกอบการขับลำผู้ไทยในลายผู้ไทยน้อย และผู้ไทยใหญ่

2. ผลการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างทำฟ้อน ผู้ไทยบ้านโพน บ้านโคกโก่ง บ้านโพนสว่าง พบว่า

1) ศีรษะลักษณะศีรษะ มีลักษณะการใช้ ศีรษะ 2 ลักษณะ คือ เอียงศีรษะ ประมาณ 45 องศา สลับกันไปมาซ้าย-ขวา และ การก้มและเงยศีรษะ

2) ลักษณะมือ มีการจับมือ ตั้วง แหว่งมือ วาดลำแขนที่เป็นอิสระและความชัดเจนของระดับ เช่น ต่ำสุด สูงสุด เหมือนกับคำกล่าวที่ว่า ก้มต่ำ ร่าสูง

3) ลักษณะลำตัว มีการเอียงตัวประมาณ 70 องศา ย้อนตัว โยกตัว ก้มตัว หงายตัว ซึ่งจะพึง จังหวะกลองเป็นหลัก

4) ลักษณะเท้า มีการก้าวทำนัยมก้าวไป ข้างหน้าเรื่อยๆ เขย่งเท้า ยกเท้า ไขว้เท้า วางหลัง ซึ่งจะพึง จังหวะกลองเป็นหลักเช่นกัน

5) แนวคิดในการประดิษฐ์ท่าพ้อน สามารถ แบ่งกระบวนการท่าพ้อนผู้ไทย ทั้ง 3 หมู่บ้าน ออกเป็นประเภท ได้ทั้งหมด 4 ประเภท ดังนี้

1. ท่าที่เลียนแบบวิถีชีวิตและอาชีพ- กิริยาของคน
2. ท่าที่เลียนแบบอาชีพกิริยาของสัตว์
3. ท่าที่มาจากพิธีกรรม
4. ท่าที่เลียนแบบธรรมชาติ

## อภิปรายผล

1. ประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบของ พ้อนผู้ไทยบ้านโพน บ้านโคกโก่ง บ้านโพนสว่าง จังหวัด กาฬสินธุ์ พบว่า 1) ประวัติความเป็นมาของพ้อนผู้ไทย บ้านโพน บ้านโคกโก่ง บ้านโพนสว่าง คือ (1) พ้อนผู้ไทย บ้านโพนมีประวัติความเป็นมาจากการที่ชาวบ้านนำผ้า ที่ทอขึ้นไปทูลเกล้าถวายที่พระราชวังไกลกังวล จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ นอกจากผ้าที่จะนำทูลเกล้าฯ ถวายแล้ว ควรจะมีการแสดงหน้าที่ประทับใจด้วย จึงตกลงกันว่า จะจัดพ้อนผู้ไทยไปถวายให้ทรงทอดพระเนตร ในปี พ.ศ. 2521 (2) ประวัติความเป็นมาของพ้อนผู้ไทย บ้านโคกโก่ง คือ พ้อนผู้ไทยบ้านโคกโก่งประวัติ ความเป็นมาการพ้อนที่ได้รับการถ่ายทอดมาจาก บรรพบุรุษ ฝ่ายหญิงจะเป็นผู้พ้อนท่าพ้อนได้รับการ ถ่ายทอดมาจากนางอินตา ชัยฤทธิ์ อายุ 86 ปี เมื่อปี พ.ศ.2548 นางสาวลิลา อ้วนาค อายุ 84 ปีเมื่อปี พ.ศ.2548 (3) ประวัติความเป็นมาของพ้อนผู้ไทยบ้านโพนสว่าง คือ

พ้อนผู้ไทยบ้านโพนสว่าง ประวัติความเป็นมา เป็นการ แสดงของกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมโพนสว่าง เดิมจะพ้อน ประกอบการขับลำผู้ไทยเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว ชาวผู้ไทย และจะแสดงประกอบการลงช่วงเช่นฝ่าย โดยผู้พ้อนเป็นหญิงล้วน ประดิษฐ์ท่ารำโดยนางวาสนา ศรลัสม์ ประวัติความเป็นมาของการพ้อนผู้ไทยบ้านโพน บ้านโคกโก่ง บ้านโพนสว่าง นั้นเกิดจากวิถีชีวิต การถ่ายทอด จากบรรพบุรุษและการรวมกลุ่มของคนในสังคมก่อให้เกิด เป็นวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามสู่ชุมชน สอดคล้อง กับ สุภาพร คำธธา (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพ้อนของ ชาวผู้ไทย:กรณีศึกษาหมู่บ้านโพน อำเภอกำแพง จังหวัด กาฬสินธุ์ พบว่า ชาวผู้ไทยบ้านโพน มีศิลปะการพ้อน รำที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะในแบบชาวบ้านดั้งเดิม และ มีการสืบทอด จนเกิดเป็นพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน อยู่ 2 ชุดด้วยกัน คือ พ้อนละครผู้ไทย และพ้อนผู้ไทย ศิลปะการพ้อนทั้ง 2 ชุด เป็นการพ้อนที่เกิดขึ้นในชุมชน บ้านโพน และปัจจุบันยังมีการอนุรักษ์การพ้อนอย่าง ต่อเนื่อง โดยมีการพ้อนในงานบุญบั้งไฟหรืองานพิธีการ ที่สำคัญซึ่งมีบทบาทในการสร้างชื่อเสียงให้กับชุมชน

2) องค์ประกอบของการพ้อนผู้ไทยบ้านโพน บ้านโคกโก่ง บ้านโพนสว่าง มีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้ ท่าพ้อน เครื่องแต่งกายและเครื่องดนตรี (1) ท่าพ้อนผู้ไทย บ้านโพน บ้านโคกโก่ง บ้านโพนสว่างคือ พ้อนผู้ไทย บ้านโพนมีทั้งหมด 7 ท่า ประกอบไปด้วย เดินผู้ไทย ท่าพ้อนข้าง ท่ายิง ท่าม้วนหลัง ท่าวงเดือน ท่าพ้อนข้าง และท่าลง พ้อนผู้ไทยบ้านโคกโก่ง ปัจจุบันมีท่าพ้อน จำนวน 9 ท่า คือ ท่าไหว้ ท่าวงเดือน ท่าเดิน ท่าพ้อนข้าง ท่าจับ ท่าเตะ ท่าลง ท่าก้มหงายและท่าไหว้ พ้อนผู้ไทย บ้านโพนสว่างมีทั้งหมด 10 ท่า ประกอบไปด้วย ท่าลีลา สาวผู้ไทย ท่าบังแดนสุริยา ท่าสาวผู้ไทยเยี่ยมหาผู้บัว ท่าสาวผู้ไทยงามสง่า ท่ากริดกรายร้ายรำ ท่ายุ่งรำแพน ท่าสาวผู้ไทยลงเล่นน้ำ ท่าสาวผู้ไทยหวัดน้ำ ท่าสาวผู้ไทย ชมดอกไม้ ท่ารอบช่วง (2) เครื่องแต่งกายประกอบการ พ้อนผู้ไทยชาวบ้านโพน บ้านโคกโก่ง บ้านโพนสว่าง คือ ชาวผู้ไทยบ้านโพนแต่งกายเป็นชุดพื้นบ้านชาวผู้ไทย



คือสวมเสื้อแขนกระบอกสีดำหรือสีน้ำเงิน ขลิบคอเสื้อ ด้านหน้าด้วยผ้าขิดและผ้าสีขาวยึดกระดุมเงินหรือกระดุมสีบริเวณสาคเสื้อด้านหน้าถุงผ้าถุงมัดหมี่ผู้ไทย มีเชิง หรือภาษาผู้ไทยเรียกว่า “ตันซิ่นแซ่ว” หม่มผ้าสไบแพรวาสีแดงทอลวดลาย เครื่องประดับมีเพียง ต่างหูเท่านั้นหรือที่เรียกว่า “ชะจอนหู” เครื่องประดับศีรษะเรียกว่าผ้าแพรผ้อยหรือผ้าแพรมน ชาวผู้ไทยบ้านโคกโก่งจะนุ่งซิ่น ซึ่งผ้าซิ่นที่ผู้หญิงผู้ไทยใส่นั้นจะเป็นผ้าซิ่นที่เรียกว่า “หมี่ตีนต่อ” โดยการทอหมี่ การทอผ้าซิ่นหมี่ตีนต่อนั้นเป็นผืนเดียวกับผ้าผืน เช่น ตีนต่อขนาดเล็กกว้าง 4 ถึง 5 นิ้ว ที่เรียกว่า “ตีนเตี๊ยะ” และสวมเสื้อตัดด้วยผ้าพื้นเมืองสีดำ หม่มผ้าสไบขิดทอด้วยผ้าฝ้าย ชาวผู้ไทยบ้านโพนสว่างแต่งกายด้วยชุดผู้ไทยเสื้อแขนยาวสีดำ นุ่งผ้าซิ่นไหมมัดหมี่ดำ หม่มผ้าสไบด้วยผ้าทอหมี่ลายขิดสลับลายแพรวา จะเห็นได้ว่า เครื่องแต่งกายของชาวผู้ไทยทั้ง 3 หมู่บ้านนั้น ชาวผู้ไทยบ้านโพนมีลักษณะโดดเด่นในเรื่องเครื่องแต่งกายด้วยการทอผ้าแพรวาที่ใช้เป็นผ้าสไบ ซึ่งทอด้วยผ้าไหมและผ้าถุงไหมมัดหมี่ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดมาก นิยมใช้สีดำแดง ซึ่งเป็นสีที่ได้จากธรรมชาติมาดัดย้อมทอเป็นเครื่องแต่งกาย ชาวผู้ไทยบ้านโคกโก่งนิยมใช้ผ้าฝ้ายในการนุ่งหม่ม เพราะสวมใส่สบาย ลักษณะลวดลายการทอผ้าสไบมีลักษณะเป็นลายขิด ผ้าถุงมัดหมี่ นิยมใช้สีครามหรือสีดำ ซึ่งได้จากสีธรรมชาติเช่นกัน ชาวผู้ไทยบ้านโพนสว่างจะมีลักษณะคล้ายกับชาวผู้ไทยบ้านโพน โดยการใช้ผ้าแพรวาเป็นผ้าสไบเช่นเดียวกัน ผ้าถุงจะแตกต่างกันที่ลวดลาย ชาวผู้ไทยบ้านโคกโก่งนิยมทอด้วยลวดลายหมี่ดำ แต่ทั้ง 3 หมู่บ้านมีความโดดเด่น คือ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผนวกกับทรัพยากรธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่นของตน สร้างสรรค์ขึ้นมาเป็นเครื่องแต่งกายทั้งงดงามและทรงคุณค่าประจำท้องถิ่นของตน สามารถบอกถึงอัตลักษณ์ในแต่ละท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับ (3) เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการฟ้อนผู้ไทยบ้านโพนบ้านโคกโก่ง บ้านโพนสว่าง คือชาวผู้ไทยบ้านโพนดั้งเดิมนั้นมีเพียงเครื่องดนตรี 2 ชิ้นก็คือ กลองและแคน

และภายหลังได้เพิ่มปี่ผู้ไทยเครื่องประกอบจังหวะ จึงและฉาบ และในการฟ้อนผู้ไทยบ้านโพนนั้นมีการประกอบประกอบการฟ้อนโดยนำคำร้องมาจากกลอนฉญาในการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว ชาวผู้ไทยบ้านโคกโก่งมีเครื่องดนตรีประกอบการฟ้อนได้แก่ พิณ ซอ บั้งไม้ไผ่ ปี่ แคน บรรเลงประกอบการขับลำในทำนองลำผู้ไทยที่มีจังหวะช้านุ่มนวลไพเราะ ชาวผู้ไทยบ้านโพนสว่างมีเครื่องดนตรีประกอบการฟ้อนได้แก่ กลองหาง แคน ปี่ พิณ ฉิ่ง ฉาบ กลองตุ้ม เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการฟ้อนผู้ไทยทั้ง 3 หมู่บ้านนั้นเครื่องดนตรีมีลักษณะที่เหมือนกัน คือประกอบด้วย ประภาหัตถ์ ประภาหัตถ์ได้แก่ กลองตุ้ม กลองหาง แคน ปี่ ฉาบ ลายดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงฟ้อนผู้ไทยบ้านโพน บ้านโคกโก่ง บ้านโพนสว่างลายที่ใช้ประกอบการบรรเลง คือ ลายผู้ไทยโบราณ ลายผู้ไทยน้อย ลายผู้ไทยใหญ่ สอดคล้องกับ ศิริวรรณ แก้วเพ็ญกรอ (2551) ได้ทำการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสืบสานและพัฒนารูปแบบการแสดงดนตรีของชาวผู้ไทยจังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่าลักษณะเครื่องดนตรีชาวผู้ไทยจังหวัดกาฬสินธุ์มีเครื่องดนตรีทั้งประเภท ดีด สี ตี เป่า ระบบเสียงใช้เทียบกับ “ลายแคน” หรือ “ทาง” ของแคน คือ “ทางผู้ไทยน้อย” และทาง “ผู้ไทยใหญ่” นอกจากทำนองดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์ของตัวเองชาวผู้ไทยยังได้มีการสอดแทรกคำร้องเข้าไปกับท่วงทำนองดนตรีโดยใช้ภาษาถิ่นตัวเองสื่อออกมาในรูปแบบของคำกลอนฉญา พร้อมทั้งสอดแทรกคติ คำสอน ของบรรพบุรุษเข้าไปด้วย เพื่อให้เกิดความไพเราะและเป็นอัตลักษณ์ของตัวเอง สอดคล้องกับ พิไลลักษณ์ สานคำ (2555) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การลำผู้ไทยในหมู่บ้านโพนสว่าง ตำบลกุดสิมคุ้มใหญ่ อำเภอกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ นั้นเป็นเอกลักษณ์ประจำกลุ่มชนและเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต สำหรับรูปแบบของการลำผู้ไทยนั้นพบว่า ขั้นตอนในการลำผู้ไทยประกอบด้วย 3 ช่วง คือ การลำเกริ่นขึ้นต้น การลำดำเนินเรื่องโต้ตอบกันระหว่างฝ่ายชายและฝ่ายหญิง

2. ผลการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างท่าฟ้อน ผู้ไทยบ้านโพน บ้านโคกโก่ง บ้านโพนสว่าง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า สามารถวิเคราะห์กระบวนการท่าฟ้อน ผู้ไทย ทั้ง 3 หมู่บ้าน ออกเป็นประเภท ได้ทั้งหมด 4 ประเภท ดังนี้ 1) ท่าที่เลียนแบบวิถีชีวิตและอากัปกริยาของคน หมู่บ้านโพน ได้แก่ ท่าเดินผู้ไทย ท่าฟ้อนช้าง ท่ายิงท่าฟ้อนเฉียง หมู่บ้านโคกโก่ง ได้แก่ ท่าฟ้อนช้าง ท่าจับ ท่าเตะ ท่าเดิน หมู่บ้านโพนสว่าง ได้แก่ ท่าลีลาสาวผู้ไทย ท่าสาวผู้ไทยเยี่ยมหาผู้บ่าว ท่าสาวผู้ไทยงามสง่า ท่ากรีดกรายร้ายรำ ท่าสาวผู้ไทยอาบน้ำ ท่าสาวผู้ไทยวิดน้ำ ท่าผู้สาวชมดอก ท่ารอบช่วงเข็นฝ้าย 2) ท่าที่เลียนแบบอากัปกริยาของสัตว์ หมู่บ้านโพน ได้แก่ ท่าม้วนหาหมู่บ้านโพนสว่างได้แก่ ท่ายูงรำแพน 3) ท่าที่มาจากพิธีกรรม หมู่บ้านโพน ได้แก่ ท่าลง ท่าไหว้ หมู่บ้านโคกโก่งได้แก่ ท่าไหว้ ท่าลง ท่าก้มหงาย 4) ท่าที่เลียนแบบธรรมชาติ หมู่บ้านโพน ได้แก่ ท่าวงเดือน หมู่บ้านโคกโก่ง ได้แก่ ท่าวงเดือน หมู่บ้านโพนสว่าง ได้แก่ ท่ายูงรำแพน ท่าฟ้อนผู้ไทยทั้ง 3 หมู่บ้าน กำเนิดมาจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนการเห็นธรรมชาติเป็นสิ่งงดงามแล้วนำสิ่งที่พบเห็นนั้นมาเป็นแรงบันดาลใจในการประดิษฐ์ท่ารำ สอดคล้องกับ ศิลปะการแสดงปริทรรศน์ พีระพงษ์ เสนโสม (2554). มูลเหตุแห่งการเกิดศิลปะการแสดงของไทย สันนิษฐานว่ามาจาก 2 สาเหตุ 1) เกิดจากสัญชาตญาณพื้นฐานอารมณ์สะท้อนใจของมนุษย์ เช่น ดีใจก็กระโดดโลดเต้น เสียใจก็ร้องไห้

เศร้าครวญ ต่อมาจึงพัฒนาการอารมณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ให้เป็นพื้นฐานการแสดงในที่สุด 2) เกิดจากความเชื่อ เช่น เชื่อว่าสรรพสิ่งรอบตัวมีความเร้นลับแฝงอยู่ สามารถดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ และต่อมาได้พัฒนามาเป็นความเชื่อในเทพเจ้า จึงมีการสวดอ้อนวอนขอธรรมชาติหรือเทพเจ้าให้ประทานความสำเร็จให้ด้วยการถวายอาหาร หรือการถวายรำเพื่อบวงสรวงบูชา และได้กลายมาเป็นต้นแบบของการสวดอ้อนวอน การขับร้องดนตรี และการฟ้อนรำในเวลาต่อมา

## ข้อเสนอแนะ

### 1. ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวิจัยไปใช้

1.1 นำไปใช้เป็นแนวทางการศึกษาเปรียบเทียบท่าฟ้อนในจังหวัดกาฬสินธุ์ในอดีต กับการฟ้อนผู้ไทยในจังหวัดกาฬสินธุ์ในยุคปัจจุบัน

1.2 นำข้อมูลที่ค้นพบไปใช้เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์การแสดงพื้นบ้านอีสาน เพื่อเป็นการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานต่อไป

### 2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ศิลปะท่าฟ้อนผู้ไทยในจังหวัดกาฬสินธุ์ ยังมีอีกหลายหมู่บ้านที่มีกระบวนการท่าฟ้อนที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ดังนั้น ควรศึกษาและรวบรวมจัดทำเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อเป็นองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ สืบทอดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน



## บรรณานุกรม

ถวิล ทองสว่างรัตน์. (2530). **ประวัติผู้ไทย และผู้ไทยเมืองเรณูนคร.124**

พิไลลักษณ์ สานคำ. (2555). **การศึกษาการลำผู้ไทย หมู่บ้านโพนสว่าง ตำบลกุดลิ้มคุ้มใหม่ อำเภอนากลาง. วิทยานิพนธ์**  
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พระพงศ์ เสน่สาย. (2554). **ศิลปะการแสดงปริทัศน์. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย มหาสารคาม.**

ศิริวรรณ แก้วเพ็ชร. (2551). **ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสืบสานและพัฒนารูปแบบการแสดงดนตรีของชาวผู้ไทย.**  
วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สุภาพร คำยุธา. (2546). **การฟ้อนของชาวผู้ไทย. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**